

O'QUVCHILARDA TARIXIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI**Berdikulova Munira Muhiddin qizi**

Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15271715>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarda tarixiy tafakkurni shakllantirish jarayoni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan yoritilgan. Tarixiy tafakkurning mazmuni, uni rivojlantirishga xizmat qiluvchi didaktik vositalar, innovatsion metodlar, manbalar bilan ishlash kompetensiyasi va o'qituvchining roli tahlil qilingan. Tadqiqotda zamonaviy ta'lim metodologiyasi hamda konstruktivistik yondashuv asos qilib olingan.

Kalit so'zlar: tarixiy tafakkur, tarixiy ong, kognitiv rivojlanish, didaktika, konstruktivizm, tarixiy interpretatsiya, manbashunoslik.

MECHANISMS OF DEVELOPING HISTORICAL THINKING IN STUDENTS

Abstract. This article discusses the process of forming historical thinking in students from a scientific, theoretical and practical perspective. The content of historical thinking, didactic tools serving its development, innovative methods, competence in working with sources, and the role of the teacher are analyzed. The research is based on modern educational methodology and a constructivist approach.

Keywords: historical thinking, historical consciousness, cognitive development, didactics, constructivism, historical interpretation, source studies.

МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В статье рассматривается процесс формирования исторического мышления у студентов с научной, теоретической и практической точки зрения. Анализируется содержание исторического мышления, дидактические средства, служащие его развитию, инновационные методы, компетентность в работе с источниками, роль учителя. Исследование основано на современной образовательной методологии и конструктивистском подходе.

Ключевые слова: историческое мышление, историческое сознание, когнитивное развитие, дидактика, конструктивизм, историческая интерпретация, источниковедение.

Kirish

Tarixiy tafakkur insoniyat ijtimoiy ongining tarkibiy qismi bo'lib, tarixiy jarayonlarni to'g'ri anglash, ularni zamonaviylik kontekstida baholashga imkon yaratadi. Shu sababli tarixiy tafakkurni shakllantirish – ta'limning muhim strategik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

XXI asrda tarixiy tafakkur nafaqat yodlash asosidagi bilimlar tizimini emas, balki tanqidiy va analitik fikrlashni, tarixiy manba bilan ishlash madaniyatini o'z ichiga oladi (Vygotsky, 1978; Wineburg, 2001).

Tarixiy tafakkur tushunchasi va uning metodologik asoslari

Tarixiy tafakkur – bu tarixiy voqealarni muayyan zamonaviy pozitsiyadan baholash, tarixiy jarayonlar o'rtasidagi sababiy bog'liqlikni ochib berish, ularni sistematik tahlil qilish orqali anglash jarayonidir. Bu tafakkur turi Bloch (1954) tomonidan “intelektual izchillik” sifatida talqin qilinadi. Shu bilan birga, Wineburg (1991) tarixiy tafakkurni “begonalikda tanishlik topish” deb ta'riflagan, ya'ni o'quvchi tarixiy voqeani o'z zamonaviy tajribasi bilan solishtirib, uni yangi ma'noda anglaydi.

Tarixiy tafakkurni shakllantirishda quyidagi metodologik yondashuvlar muhim:

- Konstruktivizm (Piaget, 1950; Bruner, 1996): o'quvchi o'z bilimini faol muloqot, muammoli vazifalar va tarixiy manbalarni tahlil qilish orqali hosil qiladi;
- Hermenevtika: tarixiy matn va manbalarni zamonaviy talqin asosida anglash orqali tushunish;
- Kontekstual tahlil: tarixiy hodisalarni o'z davrining siyosiy, madaniy va iqtisodiy sharoitlarida tahlil qilish.

Tarixiy tafakkurni rivojlantirish mexanizmlari.

1. Tarixiy bilimlarning zamonaviy mazmunda talqini:

Darsliklar va o'quv materiallari faktlarga boy, ammo tahliliy jihatdan zaif bo'lishi mumkin. Shu boisdan, dars materiallarini zamonaviy metodologik talablar asosida qayta ishlash muhim. Tarixiy masalalarni ochib beruvchi muammoli savollar, tarixiy hujjatlar, statistik ma'lumotlar asosida ish yuritilishi kerak (Lee & Shemilt, 2009).

2. Faol pedagogik metodlar:

- Rollar taqsimoti asosidagi o'yinlar (role-play): tarixiy shaxslar yoki voqealarni jonlantirish orqali ularning psixologik holati va qarorlarini anglash imkonini beradi.
- Debatlar: tarixiy bahsli masalalarni o'quvchilarga mustaqil fikr asosida himoya qilish ko'nikmasini shakllantiradi.
- “Tahliliy davra suhbatlari”: darsda har bir tarixiy voqea sabab-oqibat tahlili asosida muhokama qilinadi.

3. Manbalar bilan ishlash:

Manbaga asoslangan ta'lim (source-based learning) tarixiy tafakkurni shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Manbalar tahlili orqali o'quvchi tarixiy voqealarning ko'p qirrali ekanligini anglaydi (Seixas & Peck, 2004). Masalan, bir voqea bo'yicha turli manbalardagi farqlarni topish, ularning ishonchlilik darajasini baholash — tarixiy tahlilning asosidir.

4. Multidissiplinar integratsiya:

Tarixiy tafakkur adabiyot, san'at, geografiya va sotsiologiya kabi fanlar bilan uzviy bog'liq. Bu yondashuv o'quvchiga tarixiy voqealarni nafaqat fakt sifatida, balki ijtimoiy-kultural hodisa sifatida anglash imkonini beradi.

O'qituvchining roli:

O'qituvchi – bu o'quvchini tarixiy tafakkurga yo'naltiruvchi yo'lboshchi. Ta'lim-tarbiya jarayonida quyidagilar o'qituvchi faoliyatining samaradorligini oshiradi:

- Muammoli savollar qo'yish (Bloom taxonomiyasi asosida);
- Tanqidiy fikrlashni rag'batlantirish (Paul & Elder, 2008);
- Refleksiv faoliyatni uyg'otish – o'quvchi o'z fikrini tarixiy dalillar bilan asoslaydi va

mustaqil xulosa chiqaradi.

Xulosa

Tarixiy tafakkur bugungi o'quvchining ijtimoiy pozitsiyasini shakllantirish, ularni tanqidiy fikrlovchi, ijtimoiy mas'uliyatli fuqaroga aylantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Tarixiy tafakkurni rivojlantirish o'quv jarayonini faollashtirish, manba asosidagi tahliliy faoliyatni kengaytirish va integratsion yondashuvni keng tatbiq etish orqali ta'minlanadi.

REFERENCES

1. Bloch, M. (1954). The Historian's Craft. Manchester University Press.
2. Wineburg, S. (1991). Historical problem solving. Journal of Educational Psychology.
3. Wineburg, S. (2001). Historical Thinking and Other Unnatural Acts. Temple University Press.
4. Lee, P., & Shemilt, D. (2009). Teaching empathy. Teaching History, 137.
5. Seixas, P., & Peck, C. (2004). Teaching historical thinking. Canadian Journal of Education.
6. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society. Harvard University Press.
7. Bruner, J. (1996). The Culture of Education. Harvard University Press.
8. Paul, R., & Elder, L. (2008). Miniature Guide to Critical Thinking. Foundation for Critical Thinking.